

niki vedno bolj zavedali, da je ljudsko zdravje odvisno od zdravja posameznika, se je javno zdravstveno delo vedno bolj širilo. Ustanavljali so higienske in medicinsko-socialne ustanove. Za to obdobje je značilen boj proti nalezljivim boleznim; proti tuberkulozi z ustanavljanjem protituberkuloznih dispanzerjev in proti škrlatinki s cepljenjem. V Zasavju so razsajale griža, tifus, škrlatinka in tuberkuloza oz. t. i. socialna bolezen. Prav tako je bila vseprisotna problematika alkoholizma. Ker je po prvi svetovni vojni število rojstev močno upadlo, je postala zaščita mater in dojenčkov prednostna naloga državnih, banovinskih, občinskih zdravstvenih in socialnih ustanov. Posvetovalnice za matere so bile ustanovljene v Trbovljah in Hrastniku in so poleg patronažne službe materam razdeljevale mleko, ribje olje, otroško mazilo in prašek ter perilo. Povečala se je tudi skrb za zdravo odraščanje otrok; šolskega zdravnika so imeli v Trbovljah. V tem času sta Rdeči križ in Kolo jugoslovanskih sester poleti pošiljala otroke na morje in letovišča po vsej Sloveniji; sprva le slabo hranjene in v telesnem razvoju zaostale otroke, kasneje predvsem otroke iz socialno ogroženih družin. Za slednje so med šolskim letom skrbele tudi šolske kuhinje in zavetišča.

Čas druge svetovne vojne je opisan v tretjem poglavju. Zdravniki, ki so ostali v svojih prejšnjih službah, so večinoma pomagali partizanskemu gibanju, nekateri so sami odšli v partizane, drugi so jim pomagali s sanitetnim materialom. Nekaj zdravstvenega osebja je bilo izseljenega, nekaj so jih odpeljali v taborišča. V Zasavje so nemški okupatorji pripeljali tudi svoje zdravnike, bolnico bratovske skladišnice v Trbovljah pa spremenili v splošno bolnico, kjer se je med vojno število bolnikov povečalo za 100%. Za partizanske ranjence so poskušale skrbeti majhne in skrite partizanske bolnice.

Predzadnje poglavje obravnava obdobje od konca druge svetovne vojne do leta 1991. Značilnost tega obdobja je, da so bili zdravstvene in socialne varnosti deležni vsi državljani. Vse zdravstvene ustanove so postale državne, zdravniki in ostalo zdravstveno osebje se je šolalo v državnih šolah. Napredek v izgradnji mreže zdravstvenih domov, patronažne službe na terenu in pediatrije je bil velikanski. Delež žensk, ki so rojevale v porodnišnicah, je močno prevladal nad številom tistih, ki so rojevale doma. V tem času se je začela množična uporaba antibiotikov, obvezno cepljenje proti otroški paralizi (od 1962 dalje) je to bolezen iztrebilo. Zaradi višjega življenjskega standarda ljudi in spremenjenega načina življenja so glavni vzrok obolenosti in umrljivosti postale kronične bolezni. Nova zdravila in dosežki v medicini so močno prispevali k podaljšanju življenjske dobe. Sistematična cepljenja proti otroškim nalezljivim boleznim so večino skoraj izkoreninila oz. jih močno omilila. Tudi v Zasavju se je zgodil občuten napredek v razvoju zdravstvenih

ustanov, kot so zdravstveni domovi v Trbovljah, Hrastniku in Zagorju, bolnice v Trbovljah in še posebej na področju zdravstvenega varstva otrok in mater; razvile so se otroške posvetovalnice, ambulanse in dispanzerji, prav tako je otroški oddelek dobila tudi trboveljska bolnica. Pri tem je bilo še posebej dragoceno ozaveščanje mater o pravilni negi otrok, osebni higieni in pravilni prehrani.

Zadnji del knjige opisuje čas po letu 1991, obdobje tranzicije iz socialistične v (spet) kapitalistično ureditev družbe. Sprememba družbenega sistema je močno vplivala tudi na organizacijo zdravstva, saj je bila znova uvedena zasebna zdravniška praksa in sistem množičnega (v praksi nereguliranega) podeljevanja koncesij, ki je ponekod povzročil že skorajšnji razpad dosedanjih temeljev primarnega zdravstva – zdravstvenih domov. Problematika preoblikovanja organizacije zdravstva, kot smo jo poznali, je še vedno prvorazredna politična tema, za resno oceno stanja pa zgodovinarji seveda potrebujemo neko večjo časovno distanco.

Avtorica je omenjenim poglavjem dodala še krajša teksta o temah, ki so v Zasavju aktualne vedno znova; vpliv onesnaženega okolja na zdravje in problematiki domov za starejše in krvodajalstva.

Študija o zgodovini zdravstva v Zasavju potrjuje že znano dejstvo, da zgodovine zdravstva ni moč raziskovati izolirano, temveč vedno v kontekstu zgodovinskega obdobja; na razvoj zdravstva so tako v različnih zgodovinskih obdobjih kot tudi danes, poleg posameznih naprednih in izjemnih zdravnikov ter zdravstvenega osebja, vedno najbolj odločilno vplivale prav politično-gospodarske razmere.

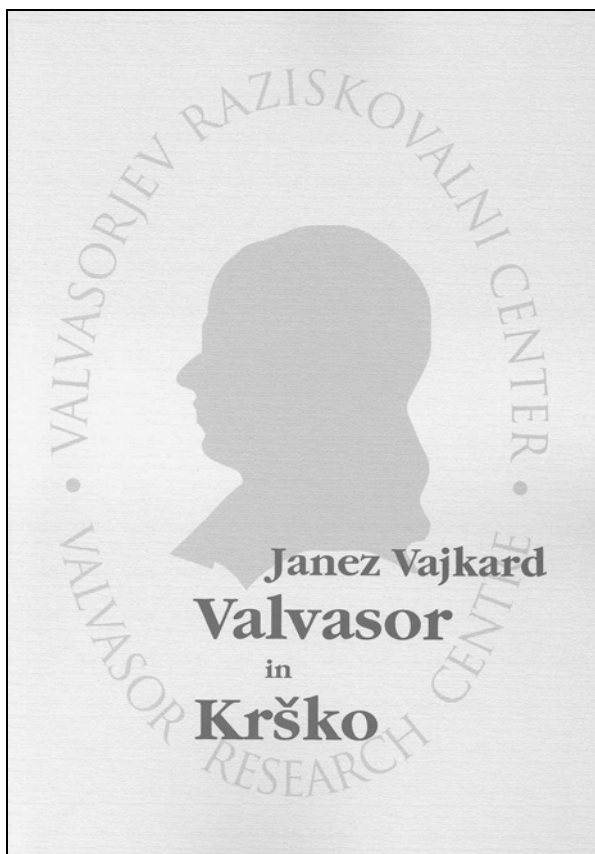
Katarina Keber

Janez Vajkard Valvasor in Krško (ur. Alenka Černelič Krošelj). Krško : Valvasorjev raziskovalni center, 2008, 160 strani.

V septembru 2008 je Valvasorjev raziskovalni center v Krškem (v nadaljevanju: Valvasorjev center) kot 5. publikacijo zbirke KmestuK izdal zbornik z obetavnim naslovom Janez Vajkard Valvasor in Krško. S tem zbornikom je bilo dodanih kar nekaj dodatnih kamenčkov v mozaik vedenja o slavnem polihistorju in njegovi družini.

Uvodoma prof. ddr. Janez Usenik v prispevku z naslovom 'Valvasorjev raziskovalni center Krško' obrazloži razloge za ustanovitev Valvasorjevega centra, ki je nastal pred osmimi leti z geslom 'raziskovanje – izobraževanje – aplikacija', kar je pravzaprav namen vsakega pomembnejšega raziskovalnega centra. Valvasorjev center je tesno povezan s

širšo krško regijo in prav v njem so bile opredeljene osnovne prednosti njenega razvoja, ki so logistika, energetika in turizem, po katerih je regija tudi postala prepoznavna.

V uvodniku 'Sledi Janeza Vajkarda Valvasorja v Krškem skozi različne oči' avtorica Alenka Černelič Krošelj najprej našteva dejanja/dogodke, s katerimi so v Krškem že dotlej obeležili spomin slavnemu polihistorju, ter pojasni bralcu, da je ta zbornik nastal kot zbirka prispevkov sodelujočih na kolokviju Janez Vajkard Valvasor in Krško, ki je bil 15. decembra 2006. V zborniku ne sodelujejo vsi referenti, ki so sodelovali na kolokviju, dodatno pa je zajet prispevek avtorja, ki na kolokviju ni sodeloval (analiza Valvasorjeve vedute Krškega Živka Šebeka). Nato avtorica predstavi sodelujoče avtorje in njihove najbolj odmevne ugotovitve. Ob pomembni ugotovitvi, da hiša, ki je doslej veljala za Valvasorjevo hišo, sploh ni prava, se avtorici porodi vprašanje, ali je vredno to 'nepravo' hišo sploh obnoviti, logično pa zaključí z ugotovitvijo, da sta obe hiši, 'neprava' in 'prava', pomembna arhitekturna dela mesta in prav obe zaslužita, da sta vključeni v tako imenovani 'Valvasorjev kompleks'.

Po obeh uvodnih prispevkih je vsebina zbornika razdeljena na štiri glavne sklope.

Pod prvi sklop z naslovom "Sledi Valvasorja in njegove družine v Krškem" je doc. dr. Boris Golec prispeval članek z naslovom 'Valvasorjevi v Krškem

– kdaj, kje, s kom in kako'. Ta prispevek vsebuje nekaj bistvenih novosti o Valvasorjevem življenju, smrti in družini, ki doslej širši javnosti niso bile poznane. Avtor na zanimiv in razumljiv način spretno vodi bralca skozi vso količino na novo odkritih virov in bolje preučenih že znanih virov, da se ta prepriča o pravi hiši v Krškem, v kateri je slavní mož nekaj mesecev živel in v njej tudi umrl. To je bila hiša, ki je v njej konec 19. stoletja živel in v letu 1912 umrl slovenski pisatelj dr. Janez Mencinger. Nadalje avtor razglablja o kraju, kjer je bil Valvasor pokopan in postavi zanimivo tezo, da so ga pokopali v kripti mestne cerkve sv. Janeza Evangelista v Krškem; o kripti sicer danes ni več sledu. Doslej je namreč veljalo, da je bil pokopan v družinski grobnici gradu Medija pri Izlakah, vendar v matični knjigi župnije Vače, kamor je spadal medijski grad, ni uradnega zapisa o njegovem pokopu. Svoje hipoteze avtor sicer ne more podpreti s trdnimi dokazi, saj v tej nedosledno vodeni matični knjigi tudi ni zapisov o pokopu Valvasorjeve prve žene in dveh otrok, ki so bili gotovo pokopani v Mediji, vendar je po njegovem logična. Avtor tudi odkriva, zakaj se je Valvasor preselil prav v Krško. V bližini Krškega je bila namreč precej donosna posest, ki jo je kot dediščino pričakovala njegova druga žena Ana Maksimila, roj. baronica Zetscher. Ta se je, skupaj z obema hčerkama, dejansko po njegovi smrti prav na račun te dediščine izognila revščini. V prispevku je opisana tudi življenjska pot najmlajše Valvasorjeve hčerke Katarine Frančiške, ki doslej ni bila znana. V prispevku je še veliko drobnih zanimivosti, vrednih branja, posebno zanimiva je ugotovitev, da so avtorjevi predniki kot oskrbniki različnih posestev v začetku 18. stoletja, gotovo osebno poznali vsaj eno od Valvasorjevih hčera.

Drugi sklop z naslovom "Valvasorjev kompleks v Krškem" vsebuje dva prispevka. V prvem, ki ima naslov 'Sledi Janeza Vajkarda Valvasorja v Krškem – kaj pa jutri?' Alenka Černelič Krošelj predstavi različne omembe Valvasorjevega življenja v Krškem izpod peresa njegovih prebivalcev ter razloge za ustanovitev Valvasorjevega kompleksa kot zgodovinskega in urbanističnega spomenika lokalnega pomena v letu 1993. Prebivalci Krškega se trudijo, da bi oživili ta kompleks, ki je sestavljen iz 'neprave' Valvasorjeve hiše in dveh sosednjih hiš in v letošnjem letu naj bi bil delno že pripravljen. V prispevku so opisani znameniti prebivalci Krškega, ki so prišli tudi od drugod, a so v mestu pustili nezbrisen pečat. Med prvimi je podjetnik Martin Hočevar, ki se je z ženo Josipino priselil v Krško, ustanovil meščansko šolo, po njegovi smrti pa je bila po zaslugi vdove ustanovljena tudi župnija Krško, poleg številnih dobrih del, ki jih je opravila ta gospa. Ivan Lapajne je prišel iz Idrije, postal prvi ravnatelj meščanske šole in med pomembne Krčane poleg Bohoriča in Dalmatina postavil tudi Janeza Vaj-

karda Valvasorja. Avtorica nato opisuje Valvasorjev kompleks, ki je muzej mesta Krško in osrednja točka starega mestnega jedra ter stičišče prebivalcev regije in pribežališče turistov. Govori o njegovi obnovi in podrobno opisuje vse hiše kompleksa, ki so bile oziroma so še v fazi restavriranja, ter o projektu 'Valvasorjevi predmeti' v Valvasorjevi hiši, ki bodo predstavljeni na osnovi zapisa v njegovem zapuščinskem inventarju. Avtorica zaključi z razmislekom o upravljanju Valvasorjevega kompleksa, ki je celota in mora imeti tudi enotno upravo.

Drugi prispevek Anite Radkovič z naslovom 'Rokodelci kot del vsebinske zasnove Valvasorjevega kompleksa' obravnava področje rokodelstva v Posavju in v Krškem nekoč in danes. Pomemben vir za zgodovino tega področja je sam Valvasor, poleg njega pa še knjiga šolskega ravnatelja Ivana Lapajnete 'Krško in Krčani'. Najpomembnejši panogi rokodelstva sta bili usnarstvo, čevljarstvo in krojaštvo, neposredna bližina reke Save pa je prispevala k razvoju brodarstva. Avtorica nato preučuje rokodelstvo v Krškem in Posavju danes. V letu 2002 je bilo ustanovljeno Društvo za delo na domu Škrija, ki se je pokazalo zelo koristno v aktivnostih povezovanja rokodelcev, v pospeševanju razvoja in trženja izdelkov ter pridelkov ter v povezovanju z etnološko stroko. V letu 2004 ustanovljeni Center za razvoj Posavja je z usposabljanji, mentorstvom, promocijo in pomočjo pri trženju naslednja faza izvajanja nacionalne podjetniške prenove podeželja. V planu je predvideno, da bo ena od hiš Valvasorjevega kompleksa (Kaplanova hiša), postala hiša rokodelstva in obrti, v kateri bo prikazana vsa bogata dediščina na tem področju in vsi prepoznavni izdelki, ki sooblikujejo način življenja Posavcev.

"Različni (v)pogledi v Valvasorjevo življenje in delo" so tema tretjega sklopa, ki vsebuje tri prispevke. Helena Rožman je pripravila prispevek 'Slovenski knjižnično-muzejski kviz in Valvasor', v katerem predstavlja Knjižnično-muzejski MEGA kviz kot formalni okvir, znotraj katerega so v šolskih letih med 2006 in 2010 predstavljene znamenite osebnosti iz kulturnega, znanstvenega, tehničnega in še kakšnega področja ter njihove spominske hiše. Kvizi te vrste sodijo v širši, evropski projektni okvir, ki spodbuja povezovanje med muzejskimi, arhivskimi in knjižničnimi okolji. Pri pripravi kviza za slovenske osnovnošolce (drugo in tretje triletnje), se povezujejo splošne in šolske knjižnice ter muzeji in galerije, ki so vključeni v Slovensko muzejsko skupnost, založba Rokus in TV Slovenija. Prvi kviz je namenjen Janezu Vajkardu Valvasorju, ki je bil 'Evropejec po duhu in izobrazbi ter Kranjec po domovinstvu', ter njegovemu Bogenšperku, ki je tesno povezan s slavnim polihistorjem.

Mateja Jankovič Čurič je analizirala način predstavitve Valvasorja v višjih razredih osnovne šole s prispevkom 'Valvasor v učbenikih za slovenščino za

osnovno šolo (3. triletnje) na primeru OŠ Artiče'. Avtorica poučuje na tej osnovni šoli in je izvedla anketo o poznavanju Valvasorjevega življenja in dela med učenci. V prispevki so predstavljeni zanimivi rezultati raziskave. Večina učencev je za Valvasorja že slišala pri zgodovini, malo manj kot polovica pa tudi pri slovenščini. Malo več kot polovica učencev je znala zapisati naslov njegovega dela, 40% učencev ga je uvrstilo v pravo obdobje, manj jih je vedelo, da je njegova podoba na bankovcu za 20 SIT oziroma da se po njem imenuje knjižnica v Krškem. Poznavanje dejstev o Valvasorju je bilo večje pri učencih višjih razredov. Avtorica zaključuje, da je v berilih omembe o Valvasorju dovolj, če se le učitelji slovenščine njegovega pomena dovolj zavedajo in ga poudarjajo.

Enega od Valvasorjevih bakrorezov je vzel pod drobnogled Živko Šebek in nastal je zanimiv prispevek z naslovom 'Nekaj razmišljanj o Valvasorjevi upodobitvi Krškega v Slavi Vojvodine Kranjske'. Avtor razkriva značilnosti Krškega, ki jih je izpostavil Valvasor in opozori na nekatere značilnosti, ki so danes vidne samo še v fragmentih. Posebej izpostavlja upodobitev gradu, obzidja in reke Save. Avtor svoj prispevek opre tudi na poglavje 'Mesto v Valvasorjevi dobi' iz knjige šolskega ravnatelja Ivana Lapajnete 'Krško in Krčani', ki je izšla 1894. Lapajne je bil namreč prvi, ki je razčlenil Valvasorjevo upodobitev Krškega. Avtor ugotavlja, da je Valvasorjeva upodobitev Krškega le približna in vsebuje precej napak glede na resnično stanje, manjka namreč precej hiš, glavna cesta skozi naselje ni prikazana, najbolj natančna je pravzaprav le podoba takrat že opuščene gradu. Razen mestnega broda ni upodobljeno čolnarstvo na Savi, ki je bilo tu precej razvito.

Četrty sklop je izpolnjen s številnimi, z viri podprtimi podatki o Valvasorjih in njihovih domnevnih prednikih, sorodnikih ter znancih. Pripravila ga je Ljudmila Šribar in mu dala naslov 'Valvasorji v Leskovcu pri Krškem'. Avtorica raziskuje rodbinske povezave, ki so botrovale preselitvi družine Valvasor v Krško. Pri tem jo zanima tudi prva omemba Krškega in tako poseže nazaj v sredino 12. stoletja, ko so bili ob priložnosti prodaje posestva Tirna kot priče navedeni Bertold in sin Walther ter Rajnmar in sin Swiker, vsi štirje iz Krškega. Raziskava pri- nesel zanimiva odkritja o povezavi raznih plemiških rodbin iz krške in širše dolenjske ter spodnje- štajerske regije. Precej besed je namenjeno Janezu Krstniku Valvasorju, spretnemu trgovcu, ki je v drugi polovici 16. stoletja postal lastnik gospostev Laško, Konjice, Klevevž, Šrajbarski Turn, Medija, Širje nad Zidanim mostom in Leskovec pri Krškem. Njegovi dediči so bili nečaki Mosconi, sinovi njegove sestre, ter Hieronim Valvasor, ded našega polihistorja. Hieronim je bil poročen z Nežo Širsko in avtorica naniza vse znane osebe iz nekoč pomembnega rodu Širskih (Scheyer). Grad Lihtenberk je

stal poleg mnogo kasneje zgrajenega gradu Bogenšperk in avtorica predstavi mnogo podatkov o rodbini Lichtenbergov, od njihove prve omembe v dvanajstem stoletju do združitve z rodbino Schwab iz Tuštanja. Predstavljeni podatki so nadvse primerni za nadaljnje raziskave o zelo razvejeni rodbini Lichtenberg v srednjem veku. Avtorica se je lotila tudi prikaza virov o članih rodbine Dürr (Sušiški, iz Sušja), ki so bili dokumentirani že v 12. stoletju na Koroškem, malo nato jih najdemo na Kranjskem. Bili so v sorodu z Raini z Gorenjskega, Lichtenbergi, Gallenbergi itd. Avtorica poskuša tudi z zgodovinskega vidika razložiti tri grbe na zunanjem zidu gradu Šrajbarski Turn z Leskovca pri Krškem. Ta grad skriva v sebi še mnogo skrivnosti in avtorica upa, da jih je s svojo raziskavo virov kar nekaj odkrila.

Lidija Slana

Goriški letnik 32. Zbornik Goriškega muzeja. Nova Gorica : Goriški muzej, 2008, 232 strani.

Članki v tokratni številki Goriškega letnika govorijo o posameznih zanimivostih in znamenitostih goriškega ozemlja. Razporejeni so v poglavja Razprave, Referati, Zapiski, In memoriam.

V uvodniku je direktor Goriškega muzeja in odgovorni urednik Goriškega letnika na kratko predstavil pričujočo številko. Ob tem velja omeniti tudi to, da so pri nastajanju te številke sodelovale članice Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica. Nekatere med njimi so v uredniškem odboru, ena izmed njih je prevzela uredništvo, druge pa nehvaležno nalogo prevajanja izvlečkov in lektoriranje. Novo uredništvo ohranja star preizkušen recept razporejanja snovi od arheoloških raziskav do sodobnosti.

Poglavje Razprave začenjajo tri arheološke razprave. Miha Mlinar iz Tolminskega muzeja in Beatrice Žbona Trkman iz Goriškega muzeja sta v članku Banjska planota in Trnovski gozd v luči novjših arheoloških najdb predstavila zaokroženo poselitveno območje, za katerega lahko s pomočjo teh najdb in že znanih dejstev domnevajo, da je bilo poseljeno od kamene dobe do antike. Ob teh dejstvih pride do veljave tudi vloga poti, ki je v bronasti in železni dobi potekala ob zahodnem robu Banjske planote in povezovala Vipavsko in Soško dolino.

Druga arheološka razprava, ki sta jo pripravila Janez Bizjak z Inštituta Alpe ter Pavel Jamnik ima naslov Kamenodobni najdišči na Trnovski planoti, dopolnjuje pa prvo razpravo.

GORIŠKI LETNIK

ZBORNIK GORIŠKEGA
MUZEJA

2008

32

Tretji arheološki prispevek, ki ga je pripravil Tomaž Fabec iz ZVKDS OE Nova Gorica, ima naslov Novi sledovi rimskodobne poselitve v spodnji Vipavski dolini, in zaokroža arheološki del tokratnega Goriškega letnika. Izkope za novo cestno infrastrukturo skozi vas Bilje ter za obvoznico v Vrtojbi v letih 2003 in 2004 je nadzoroval Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije OE Nova Gorica na arheoloških lokacijah Bilje – arheološko območje Praprotno in Križcijan ter Vrtojba – arheološko najdišče Sv. Pavel. Arheološki nadzor je odkril ostaline iz rimske dobe, ki so še dodatno potrdile rimsko poselitev spodnje Vipavske doline. Vse tri arheološke razprave so zgledno opremljene s slikovnim materialom.

Ana Sirk Fakuč konservatorsko-restavratorska svetnica Goriškega muzeja je v članku Baročna slika Poklon sv. Treh kraljev podrobno in nazorno predstavila konserviranje in restavratorsko delo ter vrnitev poškodovane, slabo restavrirane ter delno celo preslikane slike v njeno izvorno stanje. Tako lahko današnji gledalec občuduje vso njeno prvotno lepoto. Besedilo dopolnjujejo fotografije posameznih faz restavracije.

Vodja odseka za gozdnogospodarsko načrtovanje Zavoda za gozdove Slovenije, OE Tolmin Edo Kozorog je v razpravi Mejna znamenja na severnem Primorskem spregovoril o teh nekoliko zanemarnjenih elementih kulturne dediščine, ki pa pozna-